

УДК 159.9:378

Н.П.Максимчук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті подано теоретичний аналіз проблеми становлення професійних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі соціалізації, висвітлено результати психологічного дослідження стосовно ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійні цінності, соціалізація, професійне самовизначення, життєвий шлях.

В статье приведён теоретический анализ проблемы становления профессиональных ценностных ориентаций будущего учителя в процессе социализации, отражены результаты психологического исследования относительно ценностных ориентаций будущих специалистов.

Ключевые слова: ценностные ориентации, профессиональные ценности, социализация, профессиональное самоопределение, жизненный путь.

Процес формування особистості майбутнього вчителя відбувається в умовах соціально-економічної кризи суспільства, розширення соціальної самостійності та ініціативи молоді. Динаміка цінностей сучасного суспільства перебуває під впливом як суспільних факторів, так і особистісних задатків щодо педагогічної професії, бо це пов'язано не тільки зі зміною статусу і ролі вчителя, а й з ціннісними орієнтаціями учнів і ставить нові завдання до підготовки вчителя.

Дослідженням ціннісних орієнтацій студентської молоді займалися Н.Є.Бондар, А.А.Козлов, З.В.Сікевич, В.Т.Лісовський, К.А.Нечаєва, І.А.Райгородська, Н.І.Стрелянова, Є.А.Подольська, А.М.Мордовець, І.Г.Попова, Н.І.Приходько, Б.В.Анісімов, Є.Р.Куц, М.Х.Титма, Ю.А.Щербаков та ін. Проте поза увагою дослідників залишилась проблема становлення ціннісних орієнтацій вчителя, виявлення факторів впливу на цей процес та умов його оптимізації;

недостатньо розглянуто особливості впливу процесу професіоналізації на формування системи ціннісних орієнтацій молоді; не повністю висвітлено питання про суть та ієрархічні структури ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя на сучасному етапі розвитку суспільства. Таким чином, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення визначає актуальність даної проблеми.

Метою нашої статті є розкриття проблеми становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі соціалізації.

Результати. Ціннісні орієнтації виступають показником міри соціалізації. "Як відомо, цілі освіти – це культурні цінності науки, мистецтва, моралі, права, перетворення людини природної в людину культурну. ...Тому процес засвоєння цінностей виходить на вищий рівень - соціалізацію, формування особистості як суб'єкта системи соціальних зв'язків і стає однією з форм виховання" [1, с. 28].

Ціннісні орієнтації майбутнього вчителя знаходять свій конкретний вияв в життєво-професійних цілях та планах. Життєво-професійні цінності не мають чіткої визначеності у часі, вони лише визначають спрямованість життєвого шляху, а тому потребують конкретизації в певних планах та цілях, досягнення яких і призводить до реалізації цінностей.

Система ціннісних орієнтацій є тим компасом, який задає основну лінію життя особистості, і в ній є як пріоритетні цінності, так і похідні, другорядні, а спрямованість на реалізацію певних цінностей утворює певний тип особистості. Орієнтація на певні цінності означає не лише переважну спрямованість життя, а й накладає відбиток на усі інші стосунки людини зі світом та іншими людьми. Як зазначає Є.І.Головаха, "найважливішою передумовою успішної самореалізації людини у майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів" [4, с.15].

Струнка несуперечлива система ціннісних орієнтацій визначає продуктивність життя. Встановлення пріоритетів спрощує ситуацію життєвого вибору.

Свідомий вибір пріоритетів вперше відбувається при виборі професії в юнацькому віці. Однак спеціальні дослідження, присвячені вивченню особливостей мотивації вибору та отримання професії вчителя педвузу та усвідомлення ними вимог до сучасного вчителя показали наявність широкого діапазону мотивів вибору професії педагога: професійні, предметні, престижні, утилітарно-

прагматичні, соціальні, інфантильні, наслідування та відсутність мотивації, тобто випадковість вибору; переважання у студентів предметних мотивів та низький рівень їх поєднання з професійними, а значить відсутність установки на роботу в школі, падіння в зв'язку з соціальною ситуацією в країні питомої ваги мотивів престижності педагогічної професії та появу нової за змістом мотивації вибору професії вчителя - безкоштовність навчання в педвузі; зміщення професійних мотивів вибору педагогічної професії до закінчення ВНЗ на нижчі ранги, що є свідченням того, що навчально-виховний процес ВНЗ мало впливає на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя; поверхневе усвідомлення студентами вимог до сучасного вчителя, яке проявляється в визначенні ними переважно тих особистісних якостей, які далеко не завжди є першочерговими в діяльності вчителя та наявності предметних знань; низьку обізнаність студентів всіх курсів зі структурою педагогічних здібностей та функціями кожного із компонентів в педагогічній діяльності; наявність негативних установок на діяльність сучасного вчителя та їх підсилення в зв'язку з набуттям особистого досвіду під час проходження педагогічної практики [10, с.7-8].

"Соціалізація молоді людини не є нагальним відображенням дійсності, своєрідним дзеркалом соціальних умов і суспільних впливів. Бо таке розуміння ролі молоді зводилось би тільки до механізму адаптації, конформізму, повторення однакових якостей" [1, с. 28]. В зв'язку з цим болгарський соціолог П.Мітев вводить поняття "ювентизації". За змістом дане поняття виступає як вид творчості, породжений впливом молоді на соціальну, політичну і ціннісну систему суспільства. З одного боку, маємо справу з соціалізацією, а з другого - з ювентизацією, як формою оновлення суспільства, пов'язаною з включенням в його життя молоді [5].

Інтерналізація – це внутрішнє засвоєння цінностей. "Процес інтерналізації базується на соціальних цінностях, нормах, установках, оцінних уявленнях у результаті взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу" [2; с. 7] та виступає складовою частиною соціалізації людини.

Ціннісні орієнтації, як свідчать дані багатьох досліджень, пов'язані із провідним видом діяльності студента. Згідно з думкою Є.С.Волкова, інтеріоризація значущої діяльності і перехід її в ціннісні орієнтації та використання особистістю в якості регулятора соціальної поведінки проходить дві фази: соціальну орієнтацію та психологічну орієнтацію. При соціальній орієнтації суспільні

цінності доводяться до свідомості з метою переорієнтації загальних психологічних характеристик. В цьому випадку особистість не виступає активним учасником орієнтації, на неї впливає хтось інший. При психологічній орієнтації спостерігається перебудова структури особистості, формування її ціннісних орієнтацій. Тут особистість виступає активною, є не тільки об'єктом впливу середовища, але і суб'єктом орієнтації. Психологічна орієнтація слідує за соціальною, її формування більш тривале та значно стійкіше, порівняно із соціальною [3]. У студентів-випускників в процесі інтеріоризації суспільних цінностей професії вчителя, спостерігається перехід соціальної орієнтації в психологічну, яка виражається в набутті студентами потреби відкривати нове в своїй професії, пошуку можливості і засобів пізнавальної діяльності.

Факторний аналіз, проведений М.Х.Титмою, дозволив виділити у студентської молоді 6 груп ціннісних орієнтацій, спрямованих на різні сторони вищої освіти, праці і професії:

1) статусну (кар'єра, визнання в суспільстві, престиж, визнання серед оточуючих); 2) на самовираження в праці (творчість, саморозвиток, розвиток особистості, професійне зростання);

3) споживацьку (матеріальне благополуччя); 4) на індивідуальне самовдосконалення (самовдосконалення, розвиток особистості);

5) альтруїстичну, на користь суспільству (спілкування в процесі праці); 6) на професійну діяльність [7].

За результатами дослідження, для першокурсників більш значущою виступає професія, вони прагнуть принести більше користі суспільству. Випускні курси більше уваги приділяють матеріальній стороні життя.

Центральними ціннісними феноменами в структурі суб'єктивних цінностей студентства виступають, за даними М.Х.Титми, життєві орієнтації на спілкування (пов'язує такі ціннісні уявлення, як "матеріальна забезпеченість", "бажана професія" і "самовдосконалення") і на захоплення ("кар'єра", "престиж", "статус", "матеріальна забезпеченість" і "самотійність") [7].

Аналіз результатів дослідження, проведеного М.Х.Титмою, свідчить про те, що на першому курсі має місце орієнтація на спілкування на різних рівнях. До випускного курсу дана орієнтація для певної частини молоді деталізується і конкретизується, а саме: 1) спілкування розважливого характеру, 2) спілкування з коханою людиною [7].

У першокурсників другий фактор описував орієнтацію на

професію і задоволення пізнавальних потреб, а 5 фактор виражав орієнтацію на суспільну роботу. На випускному курсі перший фактор виражав орієнтацію на задоволення пізнавальних потреб і тільки незначною мірою - на оволодіння спеціальністю. До моменту закінчення ВНЗ всі проблеми, пов'язані з оволодінням спеціальністю, розглядаються під іншим ракурсом: сама професія вже не так цікавить (вона вже вибрана, нею більш чи менш задоволені, набутий певний запас знань і навичок), а на перший план виступають обставини, що мають прямий вплив на працевлаштування. Вже на першому курсі властиве врахування соціального статусу спеціаліста. Серед цінностей, яким приділяється значна увага, знаходяться як для першокурсників, так і для випускників цінності самовираження [7].

На основі вивчення професійно-ціннісних орієнтацій студентської молоді виділено три групи досліджуваних:

–першу складають студенти, орієнтовані на освіту як на професію. Найголовніше для них - інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній. В першу групу входить третина студентів;

–другу групу складають студенти, орієнтовані на бізнес. Для них освіта виступає в якості інструмента для того, щоб в подальшому спробувати створити свою власну справу. До своєї професії вони відносяться менш зацікавлено, ніж перша група;

–третю групу складають студенти, яких, з одного боку, можна назвати "ті, які ще не визначилися", з другого – задавлені різними проблемами особистого, побутового плану. В їх оцінках, позиціях немає ясності і спрямованості уявлень двох перших груп. На першому плані у них виступають побутові, особисті, житлові, сімейні проблеми. Це група тих, що "пливуть за течією". Можна припустити, що в цю групу потрапляють ті, для кого процес самовизначення, вибору шляху, цілеспрямованості не характерний [9].

На основі превалювання ціннісних орієнтацій пропонується типологія сучасного студента: "підприємець", "емігрант" та "традиціоналіст".

При прогнозуванні ефективності професійної діяльності майбутнього педагога надійною основою, на думку В.В.Пічуріна, може бути така характеристика, як усвідомленість особистістю життєвої позиції. Конкретним показником цієї усвідомленості виступає диференціація особистої системи цінностей студента [6].

Висновки. Процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій є соціальним за своєю природою, пов'язаний з

характером діяльності, опосередкований оцінюванням та спілкуванням і відображає смисложиттєву активність індивіда.

Фундаментом формування світогляду молодшої людини є соціальні цінності, які існують у свідомості кожного. Вони виконують роль фундаментальних норм, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають особистості здійснювати соціально визнаний вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях.

Серед факторів, що опосередковують вплив соціального середовища на становлення ціннісних орієнтацій, найбільш суттєвими є: мікроклімат у колективі, членом якого є особистість, сімейне оточення з його традиціями, наявність доступу до засобів освіти та культурних досягнень поколінь, а також інші "внутрішні умови", які впливають на формування індивідуального ціннісно-забарвленого світобачення.

Професійне самовизначення юнака як ціннісно-життєвий вибір відбувається на основі загальної орієнтації в соціально-економічній ситуації в країні та прогнозування престижності обраної професії, усвідомлення її цінності та виділення віддаленої професійної мети, її узгодженість з іншими важливими життєвими цілями.

Специфіка професії вчителя вимагає розвиненості гуманістичної спрямованості системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує успішну аксіологічну діяльність, формування світоглядних позицій та визначення особистісного смислу педагогічної діяльності, а тому метою навчально-виховного процесу в педагогічному навчальному закладі має бути формування професійно-значущих утворень особистісної структури і, перш за все, ціннісних орієнтацій.

Ефективність формування ціннісних орієнтацій вчителя та всієї системи його підготовки залежить від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням та змісту його самовиховання.

Список використаних джерел

1. Бутківська Т.В. Проблема цінностей у соціалізації особистості // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 27-31.
2. Бутківська Т.В. Цінності: від учителя до учня: Психологічна соціологія // Початкова школа. – 1997. – №2. – С. 6-8.
3. Волков Е.С. Зависимость ценностных ориентаций студентов от смены вида деятельности: Методические рекомендации. – М.: МГПИ, 1981. – 29 с.
4. Головаха Е.И. Жизненные перспективы и профессиональное самоопределение молодежи. – К.,

1988. –143 с.

5. Маркова А.К. Актуальные проблемы психологии труда учителя // Советская педагогика. – №6. – С. 56-64.

6. Пичурин В.В. Структура и динамика жизненной позиции личности студента педвуза: Дис. ... канд. психол. наук. –К., 1992. –155 с.

7. Социально - профессиональная ориентация студенчества: / Сб. статей / Ин - т философии , социологии и права АН Лит. ССР (и др.); / Отв. ред. М.Титма. – Вильнюс: Б.и., 1981. – 229 с.

8. Социальные перемещения в студенчество: (На материалах социол. исслед. в Сов. Прибалтике) / Отв. ред. М.Х.Титма. – Вильнюс: Минтис, 1982. – 277 с.

9. Социология молодежи: Учебник /Под ред. проф. В.Т.Лисовского. –СПб: Изд - во С. – Петербургского ун -та, 1996. – 460 с.

10. Яремчук С.В. Формування професійно-психологічної спрямованості майбутнього вчителя: Автореф. ... канд. психол. наук. – К., 1999. – 18с.

In the article the theoretical analysis of problem of becoming of the professional valued orientations of future teacher is given in the process of socialization, reflected the results of psychological research in relation to the valued orientations of future specialists.

Keywords: valued orientations, professional values, socialization, professional self-determination, vital way.

Отримано 06.03.2009

УДК 159.922.32

А.М. Маслюк

ФЕНОМЕН ДУХОВНОГО ЗАЦПЕНІННЯ: ПСИХІЧНІ СТАНИ ЛЮДИНИ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядається феномен духовності, а саме: трансформації душевних станів, релігійного буття людини як наслідок політики тоталітарного режиму відносно українського народу в 30-х роках ХХ століття. Аналізуються культурні,